

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів**

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Видатки з державного бюджету на вищу освіту: виклики та перспективи»

здобувача Костюніна Юрія Олександровича

Науковий керівник: к.е.н., доцент Жибер Тетяна Василівна

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Буряченко Андрій Євгенович

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА КОШТИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ	6
1.1. Основи фінансового забезпечення вищої освіти за кошти державного бюджету	6
1.2. Нормативно правове регламентування фінансового забезпечення вищої освіти	11
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИДАТКІВ НА ВИЩУ ОСВІТУ	18
2.1. Пріоритети видатків з державного бюджету на вищу освіту	18
2.2. Склад та структура видатків з державного бюджету на вищу освіту	26
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	36
3.1 Аналіз перспектив фінансового забезпечення вищої освіти	36
3.2 Узагальнення перспектив фінансового забезпечення вищої освіти України на основі зарубіжного досвіду	41
3.3 Удосконалення бюджетного фінансування вищої освіти в Україні	44
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми. У січні 2024 року Кабінет Міністрів України вніс на розгляд профільних комітетів Верховної Ради України законопроект із назвою «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам», основою якого є чергова суттєва реформа механізмів фінансового забезпечення закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Зміст реформи, черговий етап якої розпочався у 2023 році, полягає у одночасному переформатуванні як підстав фінансового забезпечення ЗВО коштами державного бюджету, так і у зміні середовища діяльності ЗВО. Частина ЗВО була реформована, частину – планують реформувати, механізм залучення фінансових ресурсів не з державного бюджету ускладнений активними військовими діями, непередбачуваністю попиту на послуги вищої освіти та падінням платоспроможності і зацікавленості майбутніх абітурієнтів. Відповідно, перед ЗВО постають виклики, масштаб яких до цього часу невідомий, і його важко спрогнозувати. Відповідно, фінансове забезпечення за кошти державного бюджету у період пандемії, а далі активізації бойових дій на всій площі України вимагає додаткового моніторингу та аналізу перспектив, що обумовлює актуальність теми кваліфікаційної бакалаврської роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи та практичні аспекти наукових досліджень щодо фінансового забезпечення закладів вищої освіти за бюджетні кошти досліджували українські вчені: Абрамова І. О., Я., Білінець М., Бороденко Т. М., Богдан І.В., Буряченко А. Є., Виговська О. А., Гасанов С.С., Гапонюк М. А., Глухова В.І., Григораш О. В., Губанова Т. О., Єфименко Т. І., Жибер Т.В., Каленюк І. С, Качула С. В., Кириленко О., Кондратюк С. Я., Лондар С.Я., Майорова Т.В, Малиняк Б.М., Малишко В.В, Рудик Н.В., Стеценко Б.С., Тимченко О. М., Усик В. І., Юрчишена Л. В., Яремко І.І., Ярош А. О. та ін. Оскільки у розбудові вищої освіти постійно тривають реформи, ці дослідження допомагають краще зрозуміти, як будуть організовані моделі розподілу бюджетних коштів між закладами вищої освіти (далі – ЗВО); як більш

ефективно використовувати бюджетні кошти на забезпечення вищої освіти; які способи залучення додаткових джерел фінансування необхідні в умовах постійної нестачі бюджетних коштів; на яких засадах будуть формуватися та використовуватися фінансові ресурси ЗВО.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що пов'язані із акумулюванням та витрачанням публічних коштів на суспільно значимі послуги вищої освіти.

Предметом дослідження є видатки з державного бюджету на забезпечення доступу громадян до вищої освіти.

Мета і завдання дослідження. Провести аналіз основних тенденцій видатків з державного бюджету на вищу освіту, виявити перешкоди для подальшого здійснення видатків з бюджету на утримання ЗВО та систематизувати шляхи їхнього реформування.

Згідно із поставленою метою, у роботі виконано такі основні завдання:

- визначено сутність, через систематизацію теоретичних основ, фінансового забезпечення вищої освіти з бюджету;
- виокремлено правові основи здійснення видатків з державного бюджету на вищу освіту;
- проведено аналіз основних тенденцій видатків державного бюджету на ЗВО України;
- виконано дослідження зарубіжного досвіду видатків на вищу освіту;
- проведено виявлення проблем у забезпеченні ЗВО фінансовими ресурсами;
- визначено перспективи подальшого розвитку фінансового забезпечення вищої освіти України.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано такі **методи наукового пізнання** для дослідження видатків бюджету на вищу освіту, які у процесі вирішення поставлених завдань розділено за двома групами загальнонаукового та емпіричного підходу. Загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, наукова абстракція, порівняння та теоретичне узагальнення, використовувалися для фінансового аналізу освіти. Емпіричні дані

були зібрані з офіційних відкритих джерел, щоб підтвердити об'єктивність та достовірність результатів. Для систематизації тенденцій у фінансовому забезпеченні вищої освіти в Україні використовуються методи наукового аналізу, прогнозування та статистичні порівняння.

Значущість отриманих результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі перспектив видатків з центрального бюджету, яким є Державний бюджет України, на утримання закладів вищої освіти та (або) підтримку їхньої діяльності. Проведено аналіз джерел фінансового забезпечення ЗВО та окреслено перспективи оптимізації їхньої кількості так і джерел забезпечення фінансовими ресурсами для здійснення видатків. Виконане обґрунтування необхідних обсягів бюджетного фінансування вищої освіти для підвищення конкурентоспроможності цієї сфери задля її впливу на інноваційно-інвестиційний розвиток, а також ефективності бюджетних видатків на сферу вищої освіти в Україні. Отримані результати можуть бути корисними для навчального процесу бакалавра та подальших наукових досліджень щодо видатків державного бюджету.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Додатки у роботі не передбачено, оскільки всі фактичні матеріали, необхідні для обґрунтування результатів дослідження, розміщено у тексті роботи та за посиланнями на джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА КОШТИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1 Основи фінансового забезпечення вищої освіти за кошти державного бюджету

Витрати державного бюджету на вищу освіту є важливими з кількох причин. По-перше, інвестиції у вищу освіту сприяють розвитку кваліфікованої та обізнаної робочої сили, що має вирішальне значення для економічного зростання та конкурентоспроможності в глобалізованому світі. По-друге, фінансування вищої освіти гарантує, що доступ до якісної освіти не обмежується фінансовими бар'єрами, таким чином сприяючи соціальній мобільності та справедливості. Крім того, державні інвестиції у вищу освіту підтримують дослідження та інновації, стимулюють технологічний прогрес і вирішують проблеми суспільства. Загалом, виділення коштів на вищу освіту в державному бюджеті є необхідним для сприяння розвитку людського капіталу, просування рівних можливостей, а також сприяння інноваціям і прогресу.

Фінансові вкладення в освіту у світі визнаються однією із найвизначніших інвестицій у людський капітал. Аналізуючи Індекс людського розвитку (ІЛР) у глобальному масштабі та в Україні, зокрема, з урахуванням складової індексу освіченості населення, можна спостерігати його зниження у світі з 0,739 до 0,732 [27]. Аналогічна ситуація спостерігається в Європейському континенті та Центральній Азії, де ІЛР знизився з 0,802 у до 0,796 у 2019-2022 рр. Важливе відкриття у світі освіти полягає в розумінні того, що фінансування вищої освіти відіграє ключову роль у розвитку суспільства, тому повинне мати забезпечення доступності для всіх громадян. Питання фінансування вищої освіти сьогодні є досить актуальним і одночасно обговорюваним як у наукових колах, так і в сфері державного управління. Це пояснюється наявністю різних підходів до цього

питання: деякі вважають необхідним збільшення обсягів державного фінансування системи вищої освіти як складової соціального забезпечення, тоді як інші віддавали б перевагу посиленню ролі приватного фінансування, адже отримання освіти розглядається як інвестиція у формування людського капіталу кожного окремого індивіда.

Згідно останніх наукових досліджень, підтриманих ЮНЕСКО, досягнення цілі доступності вищої освіти для осіб протягом їхнього життя вимагає однозначної державної підтримки, особливо з урахуванням отримання особою першої вищої освіти. У зв'язку з обмеженою можливістю забезпечення закладів вищої освіти (далі у тексті – ЗВО) за рахунок державного бюджету, українські заклади нарівні з прагненням до комбінації приватного та державного фінансування мають забезпечити свою діяльність на необхідному рівні. З іншого боку, державна підтримка фінансових ресурсів вищої освіти стала стратегічним напрямом розвитку для країни. Незважаючи на те, що всі види інвестицій у вищу освіту в цілому сприймаються позитивно, вони можуть не мати однакового ефекту для індивіда та суспільства. Роль держави у розподілі ресурсів для оптимізації інвестицій у вищу освіту набуває критичного значення в умовах конкурентного отримання фінансування та альтернативних напрямків витрат.

У сучасних умовах використання змішаної моделі фінансування вищої освіти в Україні, значна частка фінансування та розвитку державних вищих навчальних закладів все ж таки лежить на державному бюджеті. Через потребу пошуку економії бюджетних видатків Україна, як і багато інших країн, відзначається різноманітністю джерел фінансування вищої освіти, проте державне фінансування залишається основним фактором в розвитку і продовженні функціонування ЗВО [20]. Тому основну частину видатків на вищу освіту з державного бюджету складають видатки загального фонду, тоді як видатки на вищу освіту із спеціального фонду держбюджету (тобто власні, зароблені ЗВО кошти) зменшилися у період з 2018 року: у 2022 році вони склали 28795,8 млн грн, що на 4773,8 млн грн або 14% менше, ніж у 2018 році. Ця загрозлива для українських ЗВО тенденція показує, що попри заяви про важливість вищої освіти

для суспільства, реформування її фінансового забезпечення спрямоване на скорочення видатків з державного бюджету на вищу освіту. Тому далі у роботі розглянемо умови, чинники та перспективи планування і виконання видатків на вищу освіту. Хоча в цілому видатки на вищу освіту – досить широке поняття, основним їхнім складником до цього часу є видатки на допомогу в утриманні саме закладам вищої освіти.

В Україні у останні роки діють ЗВО кількох форм власності, а саме: ЗВО державної форми власності, ЗВО комунальної форми власності, ЗВО приватної форми власності. Переважна більшість ЗВО, маючи приватну форму власності, все одно обирає спосіб господарювання неприбуткової установи. Відповідно, ЗВО всіх форм власності претендують на отримання коштів з державного бюджету для надання освітніх послуг, але для цього ЗВО приватної форми власності повинні ліцензувати свою діяльність у МОНУ. Джерелами фінансування діяльності ЗВО згідно із законодавством є державні асигнування, кошти юридичних і фізичних осіб, а також прибутки, отримані від основної та допоміжної господарської діяльності установ. Але ЗВО не поспішають показувати прибутки чи отримувати їх.

Фінансування ЗВО здійснюється за державним коштом на підготовку кадрів вищої кваліфікації та забезпечення функціонування їхніх баз практики в рамках таких програм, які виконує МОНУ 2201160 "Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації" та окремої програми для окремого ЗВО, який розпоряджається цими коштами державного бюджету "Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка". Бюджетні ресурси використовуються на підготовку фахівців, що навчаються за рахунок держави, відібраних на конкурсній основі. Крім того, державне фінансування має забезпечувати належне функціонування ЗВО. Напрями використання бюджетних коштів відображено у звіті форми 2д "Звіт про надходження та використання коштів загального фонду"[25].

До 2014 року всі заклади вищої освіти (ЗВО) першого та другого рівнів акредитації, що перебували у державній формі власності, отримували

фінансування з державного бюджету. Проте, у кінці 2014 року, згідно із змінами, внесеними до Бюджетного кодексу, уряд спробував передати понад 400 вищих навчальних закладів першого та другого рівнів акредитації у комунальну власність та забезпечити їхнє фінансування з місцевих бюджетів. Проте ця ініціатива не була реалізована через нестачу фінансових ресурсів на місцях для забезпечення функціонування коледжів та технікумів. Процес цього переходу відбувався поступово, що відображається на динаміці видатків за останні роки [14].

Охарактеризуємо тенденції у складі видатків на ЗВО України державної форми власності, що здійснюються із державного бюджету, з огляду на введення загального військового стану та повоєнної відбудови України [25]. На рис. 1.1 бачимо, як відбувається скорочення складу закладів освіти, втому числі через перенесення їх із окупованих територій та об'єднання. Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році, як продовження гібридних ворожих дій росії проти України з 2014 року, значною мірою зашкодило сфері вищої освіти України через ускладнення процесу навчання.

Рисунок 1.1 – Реформування ЗВО державної форми власності [9]

Видатки на освіту з державного бюджету скоротилися у структурі загальних видатків на освіту із зведеного бюджету з 26% у 2015 році до 19 % у 2023 році [10]. Згідно із п. 7 ст. 87 Бюджетного кодексу України у останній редакції із державного

бюджету (з урахуванням особливостей, визначених у ст. 67) здійснюються видатки на вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у закладах вищої освіти державної та приватної власності, вартість освітніх послуг яких встановлюється з урахуванням законодавства про індикативну собівартість) та фахову передвищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців на умовах державного замовлення структурними підрозділами та відокремленими структурними підрозділами закладів вищої освіти державної власності, що не мають статусу юридичної особи).

Структуруємо призначення джерел фінансового забезпечення ЗВО України незалежно від форми власності на рис. 1.2.

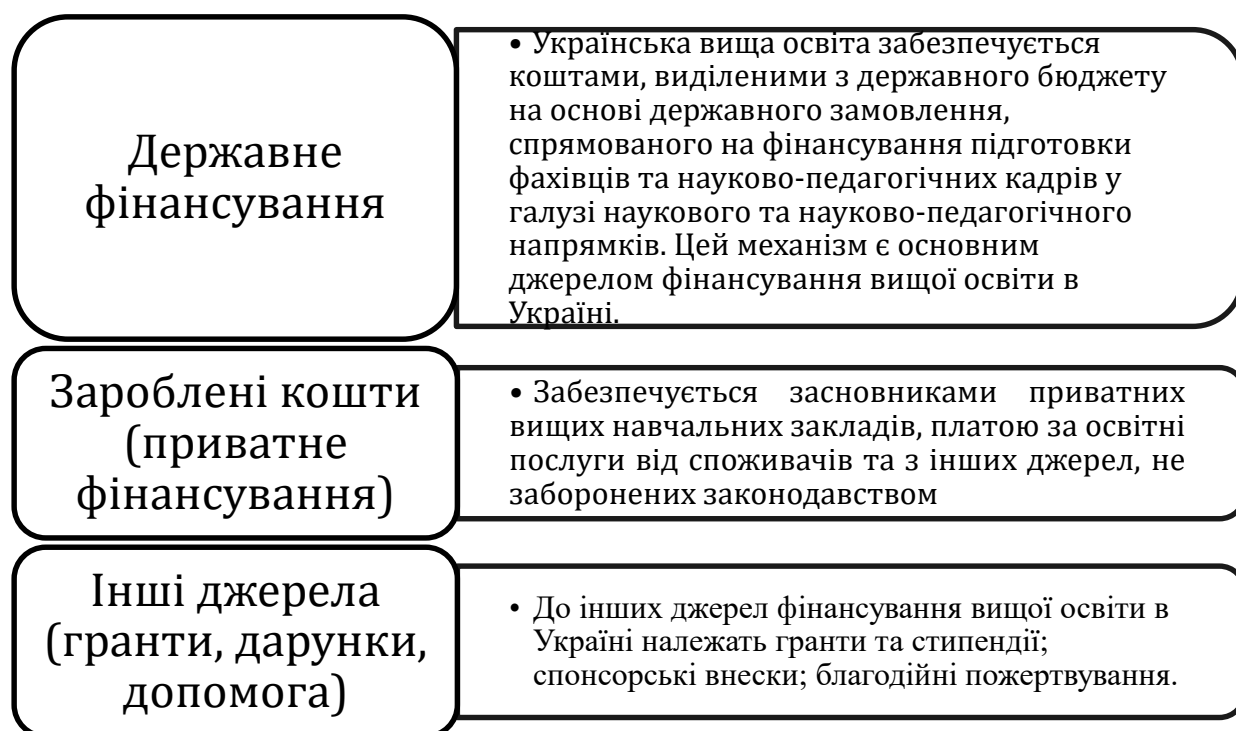

Рисунок 1.2 – Комбінація джерел фінансового забезпечення діяльності усіх ЗВО України незалежно від форм власності [23]

Забезпечення фінансових ресурсів закладів вищої освіти є ключовим для виконання ними їхніх функцій. Серед цих функцій важливо виділити наступні аспекти:

- Здійснення підготовки кваліфікованих кадрів для різних галузей економіки та соціальної сфери.
- Проведення наукових досліджень та розробок.

- Впровадження інноваційних практик та технологій.
- Сприяння розвитку культури та освітніх стандартів.
- Підтримка ініціатив, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів [29].

У подальшому дослідження виявлено стійку, і загрозову для вищої освіти України тенденцію до її скорочення через звуження фінансових можливостей для її фінансування.

1.2 Нормативно правове регламентування фінансового забезпечення вищої освіти

Розвиток вищої освіти в Україні визначається рядом нормативно-правових актів, зокрема Законом про вищу освіту [3], Законом про освіту [2], при цьому статтею 10 Закону про освіту фахова передвища освіта виноситься окремо від вищої, тому у роботі її розглядати не будемо. Також, фахова передвища освіта зазнає значного реформування у 2023-2024 рр.

Цільові орієнтири та пріоритети інноваційного розвитку ЗВО встановлені в національній Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр [5] та інших нормативно-правових актах, спрямованих на реформування галузі та її наближення до європейського простору вищої освіти.

Згідно зі статусом закладів вищої освіти, для них у нормативних документах встановлено чотири рівні акредитації:

- I рівень — технікум, училище та інші аналогічні заклади;
- II рівень — коледж та інші аналогічні заклади;
- III рівень — інститут, консерваторія;
- IV рівень — академія, університет [14].

ЗВО III та IV рівнів акредитації, якщо мають державну форму власності та, відповідно, засновані Кабінетом Міністрів України, отримують фінансове

забезпечення із державного бюджету, але через дозвіл та процедури у мережі Міністерства освіти і науки України, яке є головним розпорядником коштів освітньої сфери в Україні. МОНУ отримує бюджетне призначення на видатки державного бюджету і у складі відповідних бюджетних програм розподіляє їх між університетами, інститутами та академіями, найчастіше за формулою фінансування [27].

Фінансування здобуття вищої освіти в Україні регулюється відповідно до Бюджетного кодексу. Це означає, що кошти на ці цілі надходять з державного бюджету, а також із джерел, які не заборонені законодавством, відповідно, щороку видатки на вищу освіту у призначенні затверджуються як планові та як уточнений план у Законі України Про Державний бюджет України на відповідний рік. Відповідно, отримуючи фінансування з державного бюджету, заклади вищої освіти в Україні керуються у своїй діяльності низкою нормативно-правових актів, які охоплюють різні аспекти цього процесу. Зокрема, Господарським кодексом України, Податковим кодексом України та Цивільним кодексом України визначаються загальні принципи фінансування, а також порядок обліку та оподаткування коштів, що надходять на потреби вищої освіти.

Додатково, існують рішення уряду та постанови, спрямовані на конкретизацію механізмів фінансування. Наприклад, постанова "Про деякі питання виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів" та постанова "Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності" встановлюють порядок надання стипендій та розподілу бюджетних коштів. Також важливе значення мають нормативні акти, які регулюють процес прийому на навчання до закладів вищої освіти, такі як наказ "Про затвердження деяких нормативно-правових актів з питань прийому на навчання до закладів вищої освіти".

Органами, що беруть участь у контролі та розподілі бюджетних коштів на вищу освіту, є різні суб'єкти державної та громадської влади. Їхній перелік включає Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України з його

структурними підрозділами, профільне Міністерство освіти і науки України у підпорядкуванні КМУ. До них долучаються Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти та органи громадського самоврядування у сфері освіти і науки, які визначають певні аспекти фінансування та реалізації освітніх програм.

Такий комплексний підхід до нормативного регулювання фінансування вищої освіти визначає механізми контролю та розподілу коштів, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та підтримку розвитку освітніх закладів у різних аспектах їх діяльності. Протягом останніх десяти років не вдалося виконати плани щодо фінансування вищої освіти, як у загальному контексті, так і у рамках державного бюджету. Це означає, що заплановані видатки на вищу освіту не були повністю здійснені протягом цього періоду, як це було заплановано [14].

Розглянемо нормативне регулювання статусу ЗВО для отримання фінансування освіти в Україні за кошти державного бюджету згідно з Законом України "Про освіту". Зазначений закон містить концепцію "автономії" як права ЗВО на самоврядування, що передбачає його самостійність, незалежність та відповідальність у вирішенні питань, пов'язаних з академічними, організаційними, фінансовими, кадровими та іншими аспектами діяльності, в межах, визначених законодавством (ст. 1 п. 1, ст. 23). У статті 3 пункті 3 закону визначено, що право на освіту може бути реалізоване, включаючи вищу освіту. А право на освіту згідно із Конституцією України, забезпечує суспільство через державний перерозподіл коштів платників податків у бюджет, тому нормативне регулювання досі підтверджує право студента отримати освіту у ЗВО за кошти державного бюджету, хоча це право реалізується нерівномірно.

Щодо фінансування освіти у ЗВО вищих рівнів акредитації загальнодержавного значення, закон про освіту встановлює, що воно здійснюється у встановленому законодавством порядку за рахунок коштів державного бюджету (ст. 4 п. 2). Деякі форми власності закладів освіти визначено як державну, комунальну, приватну чи корпоративну (ст. 22 п. 1, 2, 3), оскільки мова у дослідженні іде про державний бюджет, то комунальні заклади вищої освіти можуть отримувати непряму допомогу з державного бюджету через освітню

субвенцію розпоряднику коштів регіону. Передбачено участь наглядової (підкувальної) ради закладу освіти у визначенні стратегії розвитку, контролі виконання цієї стратегії та залученні додаткових фінансових ресурсів (п. 29). Закон також надає державні гарантії здобувачам освіти, зокрема стосовно забезпечення фінансовою підтримкою, пільговим кредитуванням та іншими видами допомоги (ст. 56).

Відповідно до ст. 64 Закону України «Про освіту», центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, тобто МОНУ, відповідає за формування пропозицій щодо обсягів освітніх субвенцій, державного фінансування вищої освіти та стипендійного фонду, а також за їх розподіл. Також зазначено, що держава забезпечує асигнування на освіту не менше 7% валового внутрішнього продукту з різних джерел фінансування (ст. 78 п. 1).

Згідно з наданими Міністерством фінансів України даними за 2023 рік, уряд спрямовує значні кошти з державного бюджету на освіту. Зокрема, близько 22,5 мільярдів гривень у 2023 році було призначено на підготовку кадрів закладами вищої та фахової передвищої освіти. Це свідчить про велику увагу до розвитку людського капіталу та підготовки кваліфікованих спеціалістів, що є ключовим чинником для економічного розвитку країни. Додатково, виділено 4,2 мільярди гривень на виплату академічних стипендій, що підтримує студентів у здобутті освіти та сприяє зменшенню фінансових труднощів, з якими вони можуть зіткнутися.

Забезпечення діяльності Національного фонду досліджень та грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних досліджень вимагає значних витрат у розмірі 0,5 мільярда гривень. Це свідчить про важливість інвестування у наукову сферу та стимулювання наукових досліджень, що сприяють науково-технічному прогресу та інноваціям [28]. Однак, можемо констатувати соціальну спрямованість, а не інноваційну спрямованість видатків на забезпечення освіти у воєнний стан.

Виходячи із стратегічних заяв державних регуляторів у сфері вищої освіти, охарактеризуємо напрямки регулювання реформ у вищій освіті України у табл.1.1.

Таблиця 1.1 – Характеристика завдань нормативного регулювання стратегічних цілей вищої освіти України [5,8]

Стратегічна ціль	Завдання та наслідки їхнього виконання
Ефективність управління в системі вищої освіти	Збільшення обсягів бюджетного фінансування в галузі освіти та удосконалення механізму розподілу коштів відповідно до результатів діяльності. Розширення можливостей бюджетного кредитування для здобуття вищої освіти та освіти дорослих, щоб забезпечити більш широкий доступ до освіти та підтримати процес навчання для різних категорій населення. Модернізація і укрупнення мережі ЗВО з метою підвищення ефективності та якості навчання, а також підтримка дослідницьких університетів для стимулювання інновацій та наукових досліджень.
Довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти	Розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з метою більш широкого охоплення кандидатів на вступ до вищих навчальних закладів. Це може сприяти підвищенню об'єктивності та справедливості процесу прийому на навчання, але може також викликати збільшення конкуренції та підвищення рівня стресу серед абітурієнтів. Адресне розміщення та проведення конкурсів для здобуття освіти може допомогти у забезпеченні доступності вищої освіти для населення різних регіонів. Сприяння проведенню досліджень і консалтингу для бізнесу закладами вищої освіти може сприяти підвищенню практичної цінності освіти, але потребує забезпечення високого стандарту якості досліджень та врахування академічної свободи. Створення умов для розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти може призвести до збільшення фінансування та розвитку інфраструктури, але потребує уваги до збереження академічної автономії та уникнення впливу корпоративних інтересів на освітній процес.

Забезпечення якісної освітньо- наукової діяльності, конкурентоспро- можної вищої освіти, яка є доступною для різних груп населення	Запровадження ефективних механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та процедур притягнення до академічної відповідальності може підвищити рівень інтегритету освітнього середовища, але вимагає забезпечення справедливості та дотримання прав індивідуальних осіб. Підтримка національної та міжнародної академічної мобільності студентів, а також направлення на навчання до іноземних університетів має наслідки у вигляді розширення горизонтів для студентів, поглиблення їхнього культурного та міжнародного досвіду, а також підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Надання особливої підтримки мешканцям тимчасово окупованих територій, незахищеним і вразливим групам населення сприяє зменшенню соціальних нерівностей та забезпеченню доступу до якісної освіти для всіх громадян країни. Створення особливих умов для вступників із видатними досягненнями сприяє розвитку обдарованих особистостей та підвищує рівень вищої освіти в країні. Сприяння використанню інноваційних технологій і новітніх засобів навчання в освітньому процесі та розвиток дослідницьких інфраструктур сприяють підвищенню якості освіти, розвитку наукових досліджень та технологічного прогресу у країні.
---	---

Стратегія реформування вищої освіти складена на мінімум як десять років, відповідно її умови можуть значно змінитися. У результаті проведення реформ планується створення сучасної та ефективної системи вищої освіти, яка відповідає потребам громадян, економіки та суспільства. Ця система повинна мати високу репутацію та бути конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на світовому

ринку освітніх послуг. Реформи сприятимуть покращенню якості освіти, розвитку наукових досліджень та інноваційних технологій, а також забезпеченню доступу до якісної освіти для всіх верств населення. Загалом, видатки з державного бюджету на освіту підтверджують високу значимість цієї галузі для соціально-економічного розвитку країни та підтримку наукового прогресу.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИДАТКІВ НА ВИЩУ ОСВІТУ

2.1 Пріоритети видатків з державного бюджету на вищу освіту

У ситуації нестабільної економічної обстановки та обмежених фінансових ресурсів держави для підтримки вищої освіти важливим стає розробка ефективного механізму управління фінансами закладів. ЗВО стають установами, які, з одного боку, спираються на бюджет як основне джерело сталого доходу, але їхня організаційна форма управління фінансовими ресурсами включає також планування забезпечення ресурсами з інших джерел та контроль за їх використанням, що має вирішальне значення для досягнення ефективних результатів в умовах невизначеності. Покращення системи розпоряджання бюджетними коштами в закладах вищої освіти дозволить ідентифікувати всі витрати, пов'язані з наданням послуг, і сприятиме збільшенню фінансової стабільності та конкурентоспроможності цих закладів.

Університети повинні мати достатню фінансову самостійність, щоб мати можливість власноруч розподіляти бюджетні кошти відповідно до своїх потреб та мети подальшого розвитку. Цей принцип є важливим для забезпечення ефективного використання коштів з бюджету. Фінансова самостійність закладів вищої освіти передбачає, що вони мають право самостійно визначати структуру витрат на освітню діяльність, а також використовувати фінансування на розвиток своєї матеріально-технічної бази, наукові дослідження, інноваційну діяльність та інші напрями [12, 13].

Порівняння видатків державного бюджету на заклади освіти, в тому числі заклади вищої освіти та видатки державного бюджету на забезпечення інших публічних інтересів суспільства у 2019-2023 рр. наведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка видатків державного бюджету на потреби закладів освіти та інші потреби в Україні у 2019-2023 рр, млрд грн. [6-7, 10]

Рік	Програми, що стосуються надання послуг вищої освіти	Програми, що стосуються розвитку та безпеки сфери вищої освіти	Видатки за іншими програмами
2019	37,2	3,3	5,2
2020	37,8	3,5	5,4
2021	38,5	3,7	6,6
2022	39,3	6,9	8,7
2023	37,2	5,1	11,4

За 2019-2023 рр. спостерігалася негативна тенденція, яка виражалася у скороченні загальних видатків державного бюджету на фінансування закладів вищої освіти в Україні. Це пов'язано з такими факторами: зростанням обсягу державного бюджету України, але за рахунок міжнародної допомоги на соціальну сферу, яка нерівномірно забезпечується у сфері освіти, підвищенням уваги держави до видатків на вищу освіту і науку як таких, що мають потенціал до оптимізації і скорочення, зростанням потреб закладів вищої освіти в фінансуванні одночасно із скороченням контингенту закладів вищої освіти через окупацію територій та вимушену міграцію через повноцінні бойові дії. У 2023 році загальні видатки за кошти державного бюджету на фінансування освіти згідно із оприлюдненими МОНУ даними, становили приблизно ті ж показники, що у 2019 році. Слід відзначити, що пошук даних про видатки з державного бюджету на вищу освіту на початок 2024 року виявив різне їхнє компонування та, відповідно, різні значення показників у різних джерелах.

Згідно із публічними документами Міністерства освіти і науки України складена табл. 2.2, яка показує зменшення видатків на складники видатків на вищу освіту з державного бюджету за останні п'ять років.

Таблиця 2.2 – Динаміка видатків державного бюджету на вищу освіту у 2020-2024 рр. [10, 27]

Показник	2020	2021	2022	2023	2024 (план)
Загальний обсяг видатків МОНУ, млрд грн	128,7	139,3	131	122,1	130,2
Частка у них видатків на вищу освіту, %	25,4	24,8	23,2	19,8	20,1
<i>з них</i>					
підготовка студентів у ЗВО, млрд грн	25,9	25,6	25	22,5	22,7
виплата стипендій за навчання, млрд грн	3,96	3,94	4,6	4,2	4,3
забезпечення науки у ЗВО, млрд грн	1,9	2,2	1,5	2	1,9

Далі розрахуємо дані щодо тенденції видатків на заклади вищої освіти з порталу «Відкритий бюджет для громадян» у табл. 2.3., де дані погруповані із звітів Державної казначейської служби України. Слід відзначити, що у видатках державного бюджету на вищу освіту окремо видаються видатки за 1-2 програмами для КНУ імені Т. Шевченка та для проведення досліджень у КПІ ім. В. Сікорського (для КПІ – у окремі роки).

Таблиця 2.3 – Динаміка видатків з державного бюджету на вищу освіту у 2019-2023 рр. [6]

Показник напрямку видатків	2019		2020		2021		2022		2023	
	Видатки, млрд грн	Рівень виконання плану, %	Видатки, млрд грн	Рівень виконання плану, %	Видатки, млрд грн	Рівень виконання плану, %	Видатки, млрд грн	Рівень виконання плану, %	Видатки, млрд грн	Рівень виконання плану, %
Загальний обсяг видатків МОНУ	112,2	90,2	124	91,7	150,4	93,0	142,7	85	142	83,4
Підготовка студентів у ЗВО	30,06	89,9	26,5	90,7	31,8	92,0	29,4	88,5	30,5	86,5
Виплата стипендій за навчання	2,9	97,0	3,3	99,3	3,4	99,0	4,7	98,0	4,5	99,5
Забезпечення науки у ЗВО	1,0	95,0	0,25	84,0	1,6	92,0	1,4	70,0	1,7	70,0
КНУ імені Тараса Шевченка	1,8	96,0	1,75	91,0	2,3	96,8	2,2	95,6	2,3	96,6

При підготовці даних для табл. 2.2. та табл. 2.3. нами було виявлено розбіжності у даних, які, з одного боку, викликані вимушеним скороченням і зміною у структурі видатків державного бюджету за 2022 рік під час адаптації до умов повномасштабного вторгнення в Україну військ російської федерації. Зібрані із відкритих сторінок на сайті МОНУ дані відрізняються між собою, тому робимо висновок, що слід остаточно покладатися на дані підпорядкованому підрозділу – Державній казначейській службі як службі у структурі Міністерства фінансів України. Хоча через воєнний стан дані для детального аналізу за видатками і доходами бюджетів, а також за діяльністю окремих міністерств та підприємств – закриті, в Україні працює державне підприємство, яке утримує портал відкритих даних про бюджет для громадян, якими скористаємося для своїх висновків.

Отже, з табл. 2.3. робимо висновок, що загальне фінансове забезпечення вищої освіти з бюджету погіршується, хоча видатки після 2022 року також спрямовані на проекти із відбудови та відновлення, оновлення закладів освіти, що страждають від бойових дій або релоковані через окупаційні дії російської влади. Дані табл. 2.3. скомпоновані у розділі програмної класифікації видатків державного бюджету, що означає представлення даних спочатку по Міністерству освіти і науки України, де міністр виступає головним розпорядником коштів у цій сфері. При чому поділ даних про видатки державного бюджету на освіту і науку здійснено безпосередньо для реалізації програм Міністерством у сфері середньої і вищої освіти, а також перерозподіл від імені Міністерства з державного бюджету субвенції тим закладам вищої освіти, що отримують допомогу з державного бюджету але повинні фінансуватися з місцевих бюджетів з 2014 року. як ми згадували раніше.

Згідно із даними табл.2.3. та даними порталу про Відкритий бюджет загалом, підготовка студентів займає найбільшу частину видатків з державного бюджету на вищу освіту, її розмір змінився із 30,6 млрд. грн у 2019 році до 30,5 млрд грн у 2023 році, що значно погіршило ситуацію із забезпеченням цими видатками із врахуванням зростання цін на велику кількість товарів на 30-50%. Тобто ЗВО можуть дозволити свою господарську діяльність у набагато вузчому

діапазоні за ці кошти: оновити технічне забезпечення, закуповувати предмети і матеріали тощо. Заробітна плата працівників ЗВО була проіндексована на інфляцію значно меншою мірою, ніж, наприклад, пенсійні виплати. Таким чином, можемо зробити підсумок, що матеріальне становище у ЗВО погіршується – разом з тим, погіршується платоспроможність майбутніх абітурієнтів, яка впливатиме на спроможність ЗВО залучити додатково позабюджетні кошти для компенсації тих видатків, які вони недотримують за підготовку студентів з державного бюджету.

Фінансування закладів вищої освіти повинно бути результативним, що означає спрямування коштів на поліпшення якості освітніх послуг та розвиток цих закладів. Оцінка ефективності використання коштів може базуватися на кількох показниках, таких як якість освіти, наукові досягнення та інноваційна активність закладів вищої освіти, а також їх соціальний вплив [23]. Впровадження цих концепцій у практику фінансування закладів вищої освіти з державного бюджету допоможе забезпечити рівний доступ до якісної вищої освіти для всіх громадян, оптимальне використання бюджетних коштів і розвиток цих закладів [26]. Фінансування закладів вищої освіти виступає важливим фактором для забезпечення якості та доступності вищої освіти, дозволяючи їм забезпечувати відповідний рівень освітнього процесу та наукової та інноваційної діяльності. Відповідно, при скороченні постійного бюджетного фінансування вищої освіти, видатки на ЗВО трансформуються на видатки за певні результати. Особливо це помітно у видатках на наукові дослідження та розробки, для яких з 2020 року було запроваджено Національний фонд досліджень під патронатом Президента України, і за даними Відкритого бюджету можна зробити висновок, що до 2023 року видатки за цим Фондом витрачаються на заробітні плати команди фонду, представницькі витрати як то відрядження та конференції, адже Фонд став державним підприємством. Тому саме фінансування досліджень у перший рік існування фонду сягало до 8 % можливих видатків, далі підвищилося до 40% фактично виконаних із запланованих у 2022-2023 рр, а отже, можливих видатків. Видатки державного бюджету на наукові дослідження показують перспективи видатків на вищу освіту з державного бюджету у випадку, якщо усі ці видатки будуть виконуватися за

певними критеріями – подачею заявок на гранти для навчання студентів із повним обґрунтуванням складу видатків та результатів, які мають бути отримані, наприклад. Низький рівень видатків через Фонд національних досліджень може мати дві причини: 1. Невідповідність наукових досліджень певним критеріям, встановленим безпосередньо установчими та регулюючими документами під час організації фінансування досліджень Фондом; 2. Неспроможність Фонду як вже державного підприємства налагодити свою роботу за вимогами грантодавців, які додатково виділяють кошти на науку в Україні.

Фінансування закладів вищої освіти з державного бюджету може мати різні форми, такі як гранти, субсидії, асигнування та інші види фінансової підтримки. Заклади вищої освіти зазвичай повинні подавати звіти про використання отриманих коштів і свою діяльність у владні органи, щоб забезпечити контроль за ефективністю використання державних ресурсів. Керування фінансами закладів вищої освіти потребує розробки стратегій та планів розвитку на довгострокову перспективу, що враховують фінансові можливості та потреби [19].

Фінансування установ вищої освіти повинно сприяти підвищенню якості освіти через інвестиції в педагогічні ресурси, наукові дослідження, модернізацію навчальних програм та інші заходи. У більшості країн студентам у вищих навчальних закладах стягується плата за навчання. Державний бюджет може також містити програми підтримки студентів, які не можуть собі дозволити оплату за навчання. Фінансове забезпечення установ вищої освіти має сприяти науковій роботі та дослідницьким проектам, що сприяє науковому розвитку країни [27].

Для державних та комунальних вищих навчальних закладів бюджетне фінансування лишається основним джерелом фінансування, яке здійснюється через державне замовлення на надання послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів. Це фінансування передбачає безповоротне надання коштів з державного бюджету для повного або часткового покриття витрат відповідних підприємств, установ, організацій та бюджетів нижчого рівня [22]. Основою цього фінансування є нормативний метод, що передбачає визначення обсягів бюджетного

фінансування на основі законодавчо встановлених нормативів. Ці нормативи можуть бути виражені у натуральних, вартісних або трудових одиницях.

У сфері вищої освіти норми бюджетного фінансування встановлюються з урахуванням таких чинників, як: кількість студентів, які отримують освіту за рахунок держави; рівень акредитації закладу вищої освіти; спеціалізації підготовки фахівців; географічне положення навчального закладу. Бюджетне фінансування державних та комунальних вищих навчальних закладів призначене для покриття різних видів витрат, таких як: виплати заробітної плати та соціальні виплати працівникам закладів вищої освіти; матеріальні ресурси, пов'язані з освітнім процесом; фінансування наукових та науково-технічних досліджень; затрати на культурно-масову та спортивну діяльність; витрати на утримання навчальних закладів. Бюджетне фінансування є важливим фактором розвитку державних та комунальних вищих навчальних закладів. Воно забезпечує стабільність фінансування закладів вищої освіти та сприяє їхньому функціонуванню на високому рівні. Однак, як ми можемо бачити із вищевикладеного, бюджетне фінансування накопичує суттєві недоліки у часи викликів та трансформацій, такі як: необхідність дотримання нормативів бюджетного фінансування, що може обмежувати ініціативу закладів вищої освіти в частині використання фінансових ресурсів та, особливо, залученні фінансових ресурсів із інших джерел із страхом втратити бюджетне фінансування, яке надається за потребами, безумовно; необхідність бюрократичних процедур для отримання бюджетного фінансування, зокрема припинення обслуговування видатків Казначейством на загальних засадах, що може призводити до затримок у фінансуванні закладів вищої освіти [13, с. 112].

У підсумку, фінансування закладів вищої освіти з державного бюджету залишається ключовим елементом у фінансовому забезпеченні системи вищої освіти. Воно впливає на доступність освіти для студентів, якість освітніх послуг та можливості для розвитку закладів вищої освіти. Разом з тим, пріоритети видатків із бюджету спрямовуються на виплату стипендій, на видатки конкретним університетам чи на конкретні відбудови пошкоджених ЗВО, як покажемо далі.

2.2. Склад та структура видатків з державного бюджету на вищу освіту

Продовжуючи дослідження бакалавра у практичному розділі кваліфікаційної роботи, цей пункт присвячений аналізу фінансового забезпечення системи вищої освіти та його впливу на її ефективність. Проведене дослідження виявило значні інституційні зміни, які відбулися в системі вищої освіти протягом останніх років: тенденція до скорочення кількості університетів та академій, стимулювання університетів до пошуку інших коштів, окрім бюджетних та оплати за навчання абітурієнтами. Ці зміни відобразилися у фінансовому забезпеченні галузі, зокрема, у державному фінансуванні. Аналіз бюджетних видатків на вищу освіту з державного бюджету показує негативну динаміку, деталі якої розглянемо у пункті далі, особливо відзначаючи недостатнє забезпечення планових показників тих показників видатків, які і так зменшуються із державного бюджету.

Темпи зростання видатків на вищу освіту сповільнені порівняно з загальними тенденціями фінансового забезпечення за кошти бюджетів у сфері освіти. Перенесення фінансування коледжів і технікумів на утримання з місцевих бюджетів у контексті децентралізації все одно потребує додаткового підкріплення їхньої діяльності централізованими фінансовими ресурсами за допомогою державного бюджету, якими можуть бути субвенції на розвиток [14].

Щоб деталізувати склад і структуру видатків на вищу освіту з державного бюджету, проведемо послідовні розрахунки за даними, які є публічними і оприлюдненими під час воєнного стану. Це дані, в першу чергу, порталу «Відкритий бюджет для громадян», який підтримується державним підприємством ДП "Національні інформаційні системи" у підпорядкуванні Кабінету Міністрів України.

За результатами початкового аналізу відкритих даних можемо відзначити, що видатки з державного бюджету на вищу освіту включають багато напрямків за програмною бюджетною класифікацією. Програмна бюджетна класифікація

видатків означає, що у звітах про виконання державного бюджету за кожен конкретний бюджетний рік показано назви, суми за планом, суми за уточненим бюджетним планом упродовж його виконання та відсотки виконання плану за кожною бюджетною програмою, які виконуються у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, а безпосередньо розпорядником коштів та відповідальним виконавцем цих програм є Апарат Міністерства освіти і науки України. Це підпорядкування виглядає як перелік програм у складі спеціальної відомчої бюджетної класифікації цього міністерства, що пов'язана у номерах програм із кодами програм бюджету за програмною класифікацією видатків і кредитування бюджету, передбачених статтею 8 Бюджетного кодексу України. За період аналізу з 2019 по 2023 рр. Міністерство освіти і науки України не змінювало назву та кардинально не було реформоване у його структурі та завданнях, тому аналіз видатків за його бюджетними програмами можна виконати рівномірно. Видатки на вищу освіту займають лише частину видатків з державного бюджету через Міністерство освіти і науки, як нами було зазначено вище. При цьому, ніякі видатки з державного бюджету на вищу освіту не можуть бути здійснені поза мережею видатків, а отже і відповідальності, і дозволів Міністерства освіти і науки України. Щодо коштів донорів, грантодавців та благодійних організацій – спочатку вони мають бути враховані у державному бюджеті у складі спеціального фонду державного бюджету, а за підпорядкованими виконавцями Міністерству освіти і науки України ці доходи відображаються у складі спеціальних, як власні доходи бюджетних установ. Видатки на забезпечення вищої освіти з державного бюджету виконує через бюджетні програми Апарат МОНУ, як можна визначити із звіту про виконання державного бюджету за програмною класифікацією видатків і кредитування.

Перелічимо найбільш важливі напрямки і відповідні назви бюджетних програм, які повністю або переважно були витрачені на видатки на вищу освіту у останні 5 років з 2019 року, потім у період пандемії 2020-2022 рр та продовження війни з РФ у вигляді повномасштабного вторгнення до України цієї країни у лютому 2022 та за повністю сформованим звітом про виконання видатків державного

бюджету за 2023 р. За основу деталізації видатків на вищу освіту обираємо і наводимо перелік бюджетних програм у 2019 році, а далі визначимо, як цей перелік змінився до 2023 року, що покаже політику щодо встановлення видатків з державного бюджету на забезпечення вищої освіти та тенденції у видатках на надання вищої освіти окремим громадянам з державного бюджету. Видатки на вищу освіту здійснювалися за такими напрямками, назвами та відповідними їм метою бюджетних програм у 2019 році:

- Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури, наукових об'єктів, що становлять національне надбання.
- Державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки, стипендії переможцям міжнародних конкурсів.
- Підготовка кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики.
- Здійснення методичного та матеріально-технічного забезпечення діяльності навчальних закладів, забезпечення діяльності експертних рад з питань проведення експертизи дисертацій.
- Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.
- Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, проведення наукових заходів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, фінансова підтримка наукових об'єктів, що становлять національне надбання.
- Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, проведення наукових заходів Національним технічним університетом України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", фінансова підтримка наукових об'єктів, що становлять національне надбання.
- Підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти.

- Забезпечення діяльності Національного фонду досліджень та Державного фонду фундаментальних досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.
- Виплата академічних стипендій студентам (курсантам) вищих навчальних закладів.
- Пільговий проїзд студентів вищих навчальних закладів і учнів професійно-технічних училищ у залізничному, автомобільному та водному транспорті.
- Фізична і спортивна підготовка учнівської та студентської молоді.
- Державна атестація наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, ліцензування, атестація та акредитація навчальних закладів.
- Вища освіта, енергоефективність та сталий розвиток (грантові проекти, кошти на які обліковуються у державному бюджеті, але надходять від донорів).
- Реалізація державного інвестиційного проекту "Реставрація староакадемічного корпусу ансамблю Братського монастиря по вул. Г. Сковороди, 2 у Подільському районі м. Києва".
- Реалізація державного інвестиційного проекту "Реконструкція навчального корпусу № 4 Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького - пам'ятки архітектури місцевого значення за адресою: м. Черкаси, вул. Остафія Дашковича, 24".
- Реалізація державного інвестиційного проекту "Реставрація головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка".
- Реалізація державного інвестиційного проекту "Будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща" [6].

На основі переліку погрупуємо ці видатки за призначенням у рис. 2.1. далі. Перегляд видатків на вищу освіту в умовах скорочення потенціалу державного бюджету нарощувати видатки, змусив керівництво Національної академії педагогічних наук у своїй статті за 2022 рік, провівши дослідження, зазначити такі результати: «Національна мережа ЗВО потребує оптимізації з огляду на

домінування малопотужних закладів, які не спроможні забезпечити необхідну якість освіти, часто дублюють підготовку в одному місті, готують фахівців за спеціальностями, які не відповідають профілю закладу, натомість споживають значні ресурси» [24, с. 7]. Обґрунтування подальшого дослідження полягає у визначенні пріоритетного напрямку розвитку освітньої галузі. Дослідження необхідно для розгляду можливостей диверсифікації джерел фінансування вищої освіти в Україні.

Напрямки
видатків на
вищу освіту з
державного
бюджету за
призначенням
витрачання
коштів

Видатки на підготовку студентів. Ці видатки включають оплату з бюджету навчання кожного студента залежно від їхньої кількості, які мають право на навчання за бюджетні кошти. До цих видатків додаються видатки на забезпечення якості навчання: ліцензування надавачів послуг вищої освіти, методична підготовка рекомендацій, конкурси та інші засоби надання вищої освіти та підвищення її якості.

Видатки на підтримання наукової діяльності наукових працівників у сфері вищої освіти. Ці видатки включають видачу прямого фінансування з державного бюджету окремим університетам, наукова діяльність яких визнана на рівні державного значення, пряме фінансування науки інших університетів, але фактично з 2019 року воно було згорнуте, підтримку через грантові кошти профільних ГО чи окремих проєктів, які працюють і реалізуються при університетах. Кошти на ГО чи проєкти надаються за виконання певних умов, зазвичай на конкурсних засадах.

Видатки на інвестиційні проєкти, які насправді є **ремонтами корпусів університетів**, видатки на їхнє утеплення та заміну вікон тощо

Видатки на **соціальне забезпечення студентів**: стипендії (нехай вони академічні за результатами навчання, але стипендії залишаються вагомою частиною видатків), пільговий проїзд через статус студента навчального закладу, умови для фізичної підготовки тощо.

Рисунок 2.1 – Структура видатків з державного бюджету на вищу освіту у 2019 році за напрямками призначення видатків у розрізі бюджетних програм [6]

Структура основних складників видатків на вищу освіту з державного бюджету показана на рис. 2.2. Вона включає основні складники, виділені та погруповані за назвами бюджетних програм, які виконує Міністерство освіти і науки України. Як видно з аналізу структури видатків з державного бюджету у розрізі видатків на Міністерство освіти і науки України, найбільшу частку видатків на вищу освіту складала 83% «підготовки кадрів закладами вищої освіти». У ці видатки включається компенсація університетам підготовки студентів на місцях так званого «державного замовлення», коли за підготовку студента платить держава у особі державної влади коштами суспільства. Значну частину видатків на вищу освіту складала стипендії студентам – 8% видатків на освіту. До 5% від усіх

видатків на освіту окремо складає «державне замовлення» для студентів КНУ імені Тараса Шевченка, які отримують кошти з державного бюджету на підготовку за окремою бюджетною програмою, тобто в цілому на підготовку студентів з державного бюджету витрачалося у 2019 році 88% видатків на вищу освіту. У 2020 році середні видатки на навчання одного студента за держзамовленням становили 63 тисячі грн на рік [10], тоді як середня плата за приватні кошти на підготовку студента коливалася у межах 25-40 тис грн.

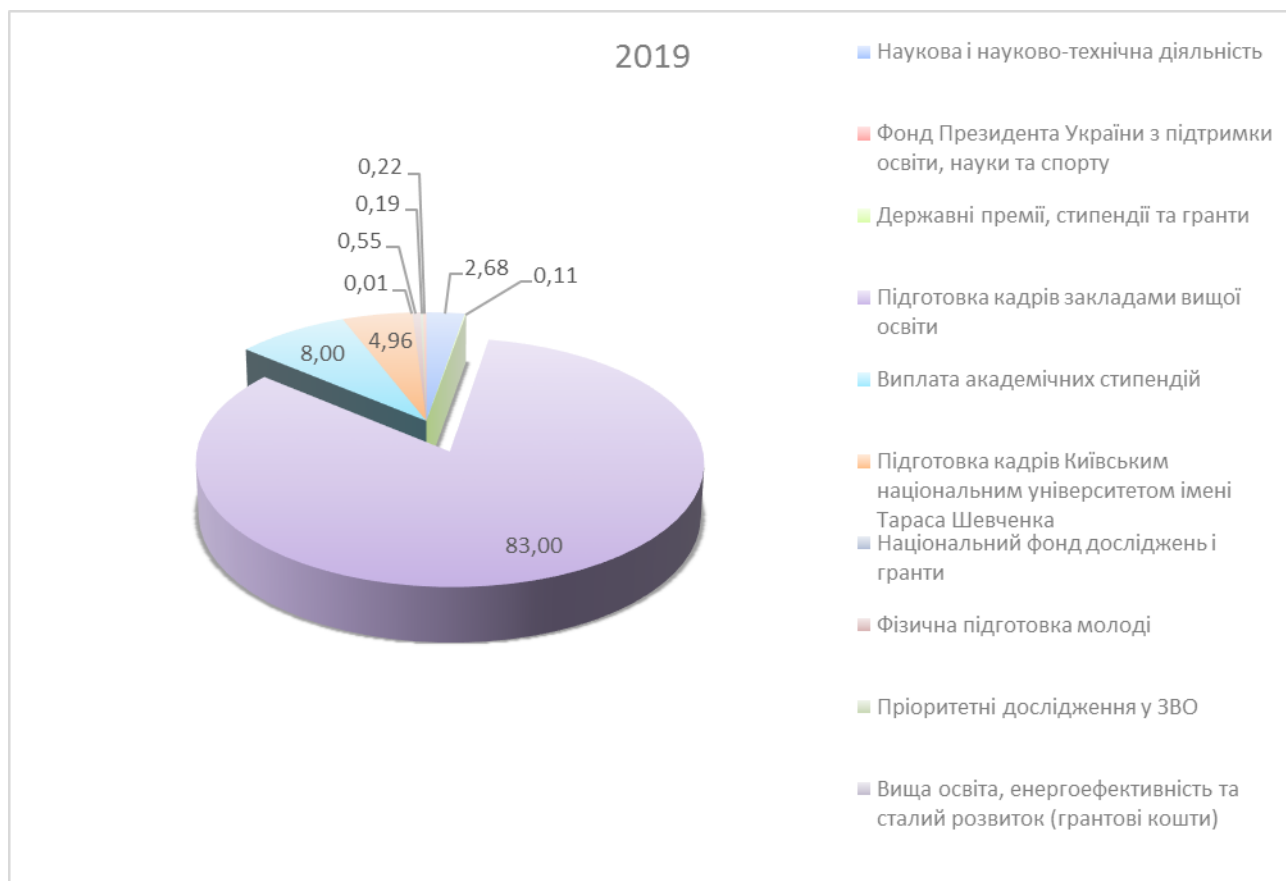

Рисунок 2.2 – Структура видатків з державного бюджету на вищу освіту у 2019 році [6]

Проаналізуємо, наскільки змінилася структура видатків на вищу освіту за кошти державного бюджету з урахуванням спочатку впливу пандемії COVID-19, а потім – повномасштабного вторгнення в Україну РФ, на рис. 2.3. З даних рисунку можемо бачити, що частка у видатках на освіту студентів за кошти державного замовлення попри реформи щодо ефективності витрачання бюджетних коштів на вищу освіту зросла, і тепер становить до 90,5% видатків на вищу освіту. Хоча, з урахуванням інфляції, університети отримують такі самі 30,5 млрд грн на

підготовку студентів. що і у 2019 році, при цьому кількість університетів та академія (ЗВО III та IV рівня акредитації) скорочено (не менш як 20 університетів ліквідовано та приєднано до інших), тому університети можуть собі дозволити менше за ту ж саму суму коштів. За цей період зросли у кількісному вимірі видатки на підготовку студентів лише у КНУ імені Тараса Шевченка.

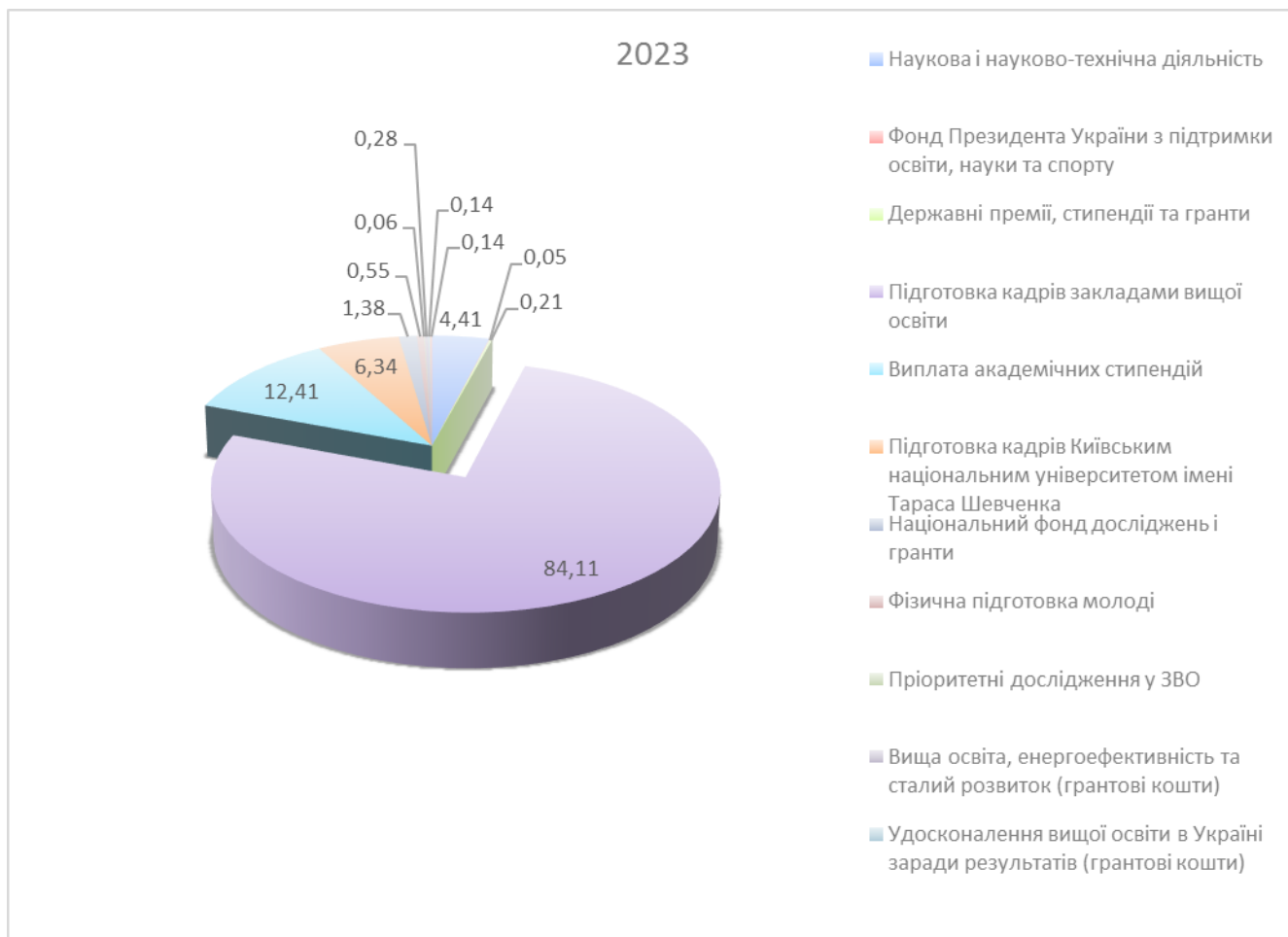

Рисунок 2.3 – Структура видатків з державного бюджету на вищу освіту у 2023 році [6]

Частки відсотків займають у витратах на вищу освіту витрати з державного бюджету на підтримку науки, зокрема окремою програмою йдуть пріоритетні дослідження, але більше не вказується – у якому саме ЗВО вони проводяться.

У 2022-2023 роки відбувалася знакова ситуація, яка відображає якість державного планування, що сталася із нарахуванням академічних стипендій студентам у 2022-2024 роки. А саме, незважаючи на збільшення частки стипендій у видатках на освіту із 8% у 2019 році до майже 12,5% у 2023 році, або у абсолютному вимірі з 2,9 млрд грн у 2019 році до 4,5 млрд грн у 2023 році, у

багатьох ЗВО студенти недоотримали у розмірах до 1/3 величини стипендій, ситуація також зачепила стипендії аспірантів та докторантів. Недоотримання стипендій здобувачами відбулося через неузгодження нормативних роз'яснень щодо рейтингів та числа стипендіатів від загальної кількості студентів, які формували ЗВО. 15 липня 2022 року Кабмін ухвалив рішення, згідно з яким підвищив розмір стипендій для кількох категорій студентів. Відповідно, ЗВО сформували більші списки стипендіатів, ніж розраховані командою МОНУ та Мінфіну плани щодо видатків з державного бюджету на стипендії. І вища кількість стипендіатів поділила гарантований обсяг стипендії від держави на більшу кількість стипендіатів, що обмежило ЗВО у виплаті повних розмірів цих обіцяних стипендій.

У 2022-2023 навчальному році розмір мінімальної ординарної (звичайної) академічної стипендії становив для студентів закладів вищої освіти, наукових установ, які здобувають освітній або освітньо-професійний ступінь «молодший бакалавр», освітні ступені «бакалавр», «спеціаліст» або «магістр» – 2000 гривень на місяць; або академічні стипендії у підвищеному розмірі – 2550 гривень на місяць. Стипендія Президента України для таких студентів становила 4400 грн на місяць [11].

Динаміку видатків на заклади вищої освіти з державного бюджету вирізняє її загальна нерівномірність за розмірами видатків (рис. 2.4) та стійке скорочення виконання запланованого рівня видатків на заклади вищої освіти упродовж років, яке виявляється при проведенні цього аналізу за видатками на вищу освіту за функціональною класифікацією бюджету (рис.2.5). При цьому, суми видатків на вищу освіту різними дослідниками відображаються по-різному: одні групують їх у відсотках до ВВП, при цьому порівнюючи одночасно і зведений, і державний бюджети, інші – рахують мільярди гривень, але додають програми за програмною класифікацією видатків і кредитування бюджету. Тому нами зустрічалися різні числа, що варіювалися від 13-14 млрд грн до більш як 50 мільярдів гривень видатків на вищу освіту.

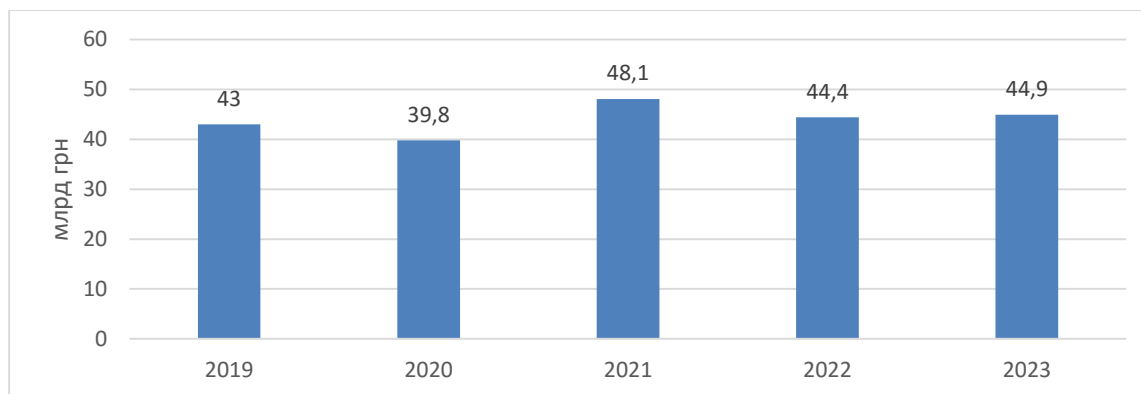

Рисунок 2.4 – Динаміка видатків з державного бюджету на заклади вищої освіти у 2019-2023 роки за функціональною класифікацією [6]

Тому ми порахували видатки на вищу освіту з державного бюджету за підфункцією «Заклади вищої освіти» функції «Освіта» функціональної класифікації видатків бюджету. Так, за функціональною класифікацією видатки на заклади вищої освіти отримували коштів в цілому на рівні 44 млрд грн, при цьому помітно, що ці кошти не індексуються на інфляцію у останні роки та їхні суми знаходяться приблизно на одному рівні у фактичних витратах. Тобто плановані кошти на заклади вищої освіти за функцією «Освіта» по державному бюджету вищі, але їхнє фактичне виконання знаходиться на одному, сталому рівні щороку з початку повномасштабного вторгнення.

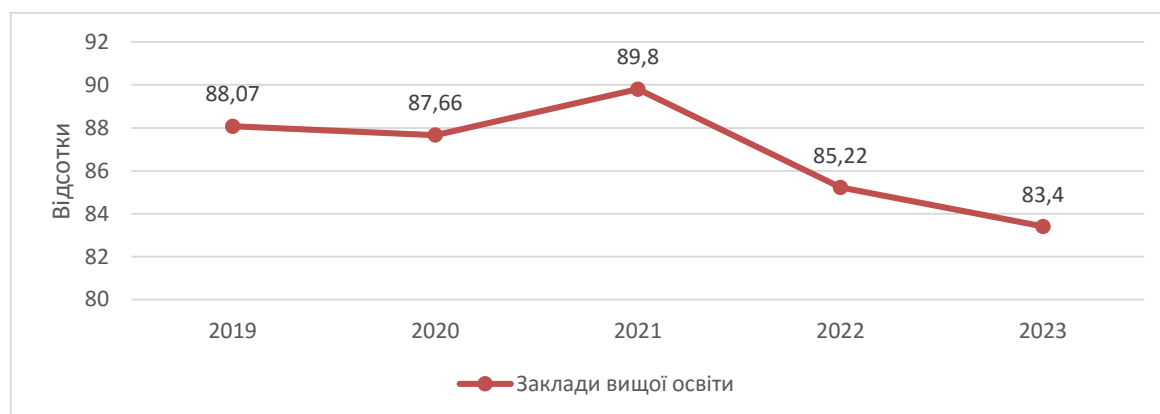

Рисунок 2.5 – Динаміка виконання плану видатків з державного бюджету на заклади вищої освіти за функціональною класифікацією у 2019-2023 роки [6]

Рівень виконання плану видатків на заклади вищої освіти за функціональною класифікацією видатків державного бюджету показує, що загальна якість планування таких видатків та спроможність виконати заплановані видатки на заклади вищої освіти погіршується.

Незважаючи на збільшення недовиконання плану видатків з державного бюджету безпосередньо на заклади вищої освіти, переважна більшість ЗВО намагалися підтримувати свою діяльність як у локдауні під час пандемії, так і більш ефективно використовувати обмежені бюджетні кошти під час запровадження повномасштабного воєнного стану. Бюджетні кошти були спрямовані на досягнення трьох основних цілей: забезпечення безперервності освітнього процесу, надання безпечних умов праці та навчання для співробітників і студентів, а також провадження допомоги постраждалим від конфлікту. Гуртожитки ЗВО стали прихистком у перші роки повномасштабного вторгнення для груп переселенців, що втікали з окупованих територій та активних бойових дій. Для забезпечення неперервності навчання заклади вищої освіти по можливості застосували досвід із пандемії переходу на офлайн режим та дистанційну форму навчання, закупивши необхідне обладнання та програмне забезпечення. З метою забезпечення безпечного режиму навчання були розроблені і впроваджені плани заходів, що включали охорону території закладів вищої освіти та підтримання порядку при проживанні у кампусах осіб, що потребували підтримки, створення бомбосховищ і проведення навчань з цивільної оборони. ЗВО, кожен за своїм профілем, також активно надає допомогу нашим захисникам, владі, розробникам політик та постраждалим від бойових дій, включаючи медичну, технічну, консультаційну, матеріальну та психологічну підтримку. Ефективне та прозоре використання бюджетних коштів дозволило керівництву ЗВО забезпечити безперервність освітнього процесу та безпеку свого персоналу і студентів, тому ЗВО стали однією із опор країни у боротьбі проти окупантів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1 Аналіз перспектив фінансового забезпечення вищої освіти

Якщо ми розглянемо способи, якими фінансується освіта в Україні на сьогодні, то можемо зробити висновок, що роль держави в цьому процесі поступово змінюється. Замість того, щоб основна частина коштів надходила від держави, тенденція полягає в тому, щоб залучати кошти з різних джерел. Таким чином, державна частка у загальному фінансуванні освіти поступово зменшується. У рамках аналізу фінансового забезпечення сучасного стану освіти в Україні, можна визначити тенденцію до розширення спектру джерел фінансування, що характеризується поступовим зменшенням участі держави у загальній сумі фінансових асигнувань для освітніх цілей

Як відзначали науковці Академії педагогічних наук до повномасштабного вторгнення, у системі вищої освіти України переважали невеликі державні вищі навчальні заклади, кількість студентів у яких становила менше ніж 4 тисяч осіб. Цих закладів налічувалося 93, або 53% від загальної кількості. У той же час, незначна кількість закладів зі студентським контингентом понад 10 тисяч — лише 15, або 8,5% [24].

Важливим аспектом є вивчення інструментів кредитування та можливостей залучення приватного сектору до реалізації проєктів державно-приватного партнерства. Це дозволить зменшити фінансове навантаження на державний бюджет, сприяти прискоренню економічного зростання та змінити підходи до отримання вищої освіти в країні. Такий аналіз має потенціал сприяти вдосконаленню стратегій фінансування освітніх програм, підвищенню їхньої ефективності та рівня доступності для студентів.

Згідно із інформацією на офіційному Інтернет-порталі Міністерства освіти і науки України, Кабінетом Міністрів України у 2022 році прийнято постанову «Про призупинення у 2022 році дії деяких постанов Кабінету Міністрів України» для впорядкування фінансування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану. Ця постанова мала закріпити за закладами вищої освіти виплати на комунальні платежі та заробітні плати навіть в умовах воєнного стану. Це досягається призупиненням дії формули, згідно із якою видатки з державного бюджету для закладів вищої освіти мали надаватися виходячи з показників їхньої діяльності. Але поступово з 2024 року, не зважаючи на воєнний стан, вимоги до показників закладів вищої освіти повертаються. Відповідно, виконаємо аналіз перспектив подальшого забезпечення закладів вищої освіти з державного бюджету (не беручи до уваги фахову передвищу освіту, призначення якої планується реформувати).

За основними трьома складниками видатків на вищу освіту план видатків з державного бюджету за аналізований період 2019-2023 рр. не виконувався повністю, Зважаючи що цей план уже було уточнено до реальної фінансової спроможності наповнення державного бюджету упродовж кожного реального бюджетного року, під час якого виконувався кожен окремий затверджений державний бюджет (рис. 3.1).

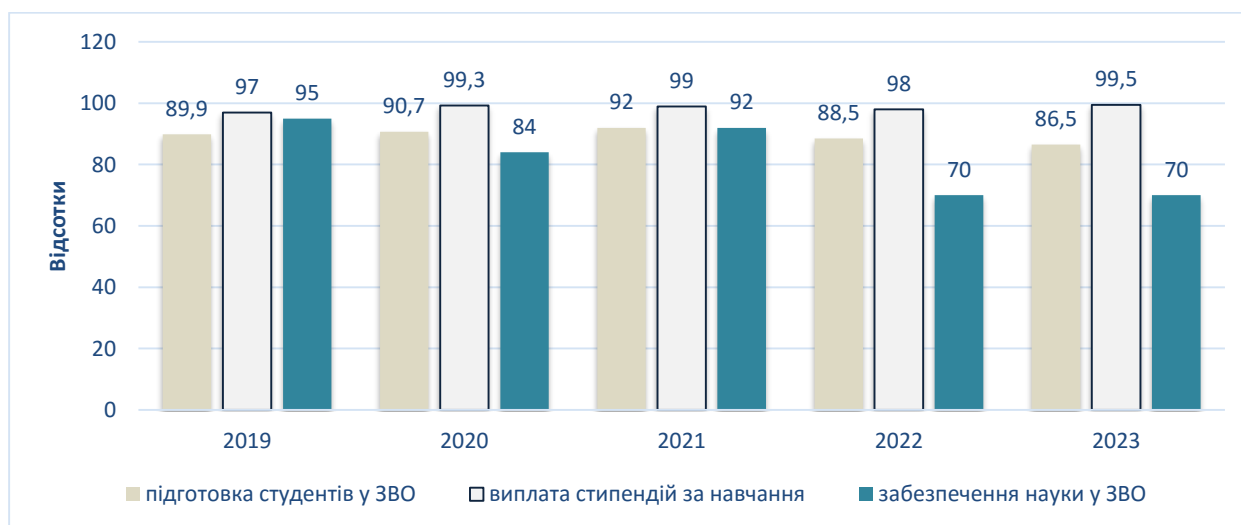

Рисунок 3.1 – Рівень виконання плану видатків з державного бюджету на вищу освіту у основних напрямках за програмною класифікацією у 2019-2023 роки [6]

Згрупувавши видатки з державного бюджету за бюджетними програмами, які виконує Апарат Міністерства освіти і науки України, у три основні напрямки і призначення видатків бюджету, отримаємо результати щодо тенденцій та особливостей здійснення видатків на вищу освіту з державного бюджету через Міністерство освіти та науки України, яке розподіляє дане бюджетне призначення поряд із видатками на середню освіту та інші видатки, що стосуються забезпечення освіти і науки у закладах, що здійснюють освітню діяльність. Отримаємо результат найбільш високого виконання показника плану за видатками на стипендії студентам (та курсантам), що навчаються у закладах вищої освіти та мають право на звичайну чи підвищену стипендії унаслідок рейтингування та відсотку студентів, що отримують стипендії. Тому зрозуміла значна увага Уряду до продовження виплати стипендій студентам, але у вигляді компенсації плати за навчання, а не платежу-утримання, як триває від практики радянського союзу.

Порівнюючи видатки на вищу освіту із зведеного бюджету, які включають видатки місцевих бюджетів на регіональні ЗВО, та видатки з державного бюджету на вищу освіту у млрд грн, бачимо незначне перевищення видатків зведеного бюджету над видатками із державного бюджету, якого вдалося уникнути у 2021 році (рис. 3.2).

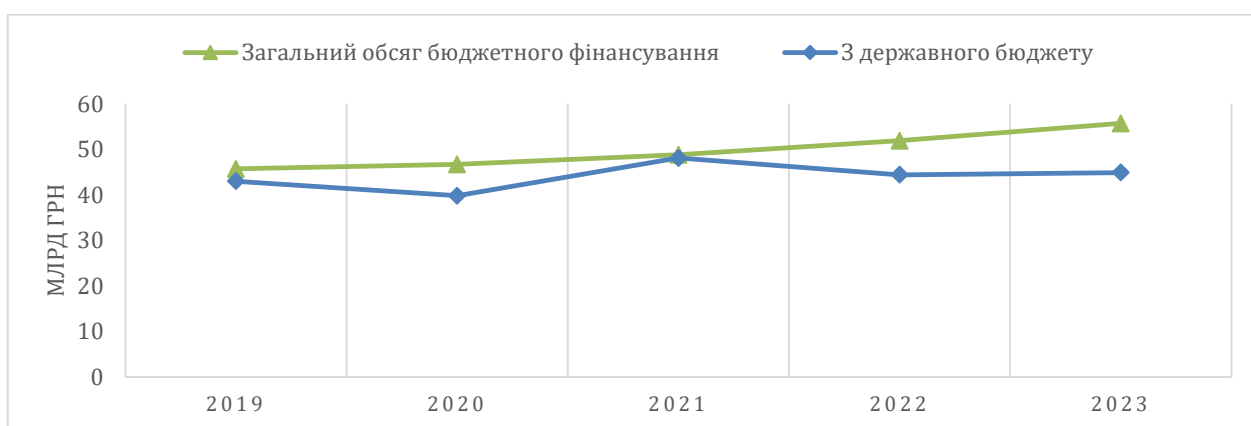

Рисунок 3.2 – Видатки зведеного та державного бюджету на вищу освіту у 2019-2023 роки [6-7,10]

Найнижчий рівень від запланованого має рівень забезпечення науки у ЗВО – планові виконання показників, які були уточнені упродовж бюджетного року. у 2022-2023 рр не перевищували 70%. 70% - це комбінований, розрахований нами

показник, який відображає поєднання приблизно 85% видатків від плану на здійснення пріоритетних видатків на науку та видатків на науку у КНУ імені Тараса Шевченка, та до 40% виконання плану видатків у вигляді грантів на наукові дослідження із двох цільових Фондів, передбачених у складі державного бюджету, чия діяльність активізувалася з 2020 року: Національного фонду досліджень та Президентського фонду підтримки науки, молоді і спорту. Тенденцію виконання плану видатків на основні складники забезпечення вищої освіти з бюджету покажемо на рис. 3.3.

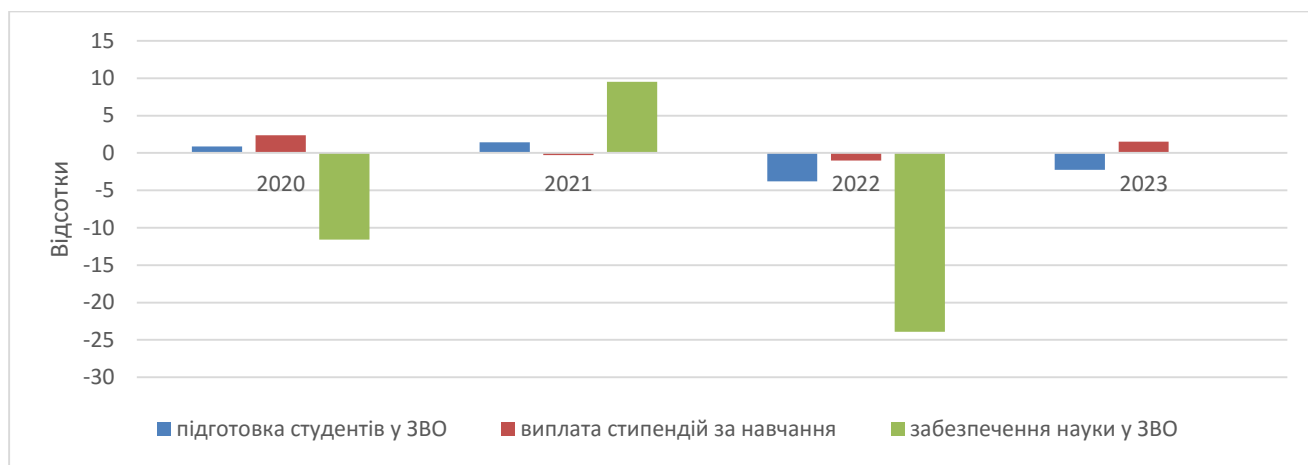

Рисунок 3.3 – Темп приросту показників виконання плану видатків державного бюджету на вищу освіту у 2019-2023 роки [6]

За даними на рис.3.2. можна зробити висновок про загальне періодичне зменшення виконання плану скорочених (уточнених) видатків на вищу освіту у 2022 році, але вирівнювання ситуації у 2023 році, при цьому видатки на наукові дослідження є найбільш вразливими до скорочення видатків з бюджету. Ця вразливість також пояснюється певною інституційною неспроможністю створених фондів підтримки наукових досліджень значною мірою забезпечити цю масовану підтримку на практиці. основними причинами інституційної неспроможності забезпечення науки у ЗВО через кошти державного бюджету є: а) нестача сучасних техніки, матеріалів та іншого обладнання у державній власності, що обмежує наукові експерименти у природничих науках; б) нестача кваліфікованих кадрів та задоволення потреб у оцінці при створенні грантових заявок у суспільних науках; в) неефективний і нерелевантний контроль за використанням бюджетних коштів в умовах виконання державного бюджету [8].

За результатами аналізу, державний бюджет залишається перспективним джерелом забезпечення вищої освіти, а основні витрати мають структурні тенденції, відображені на рис. 3.4.

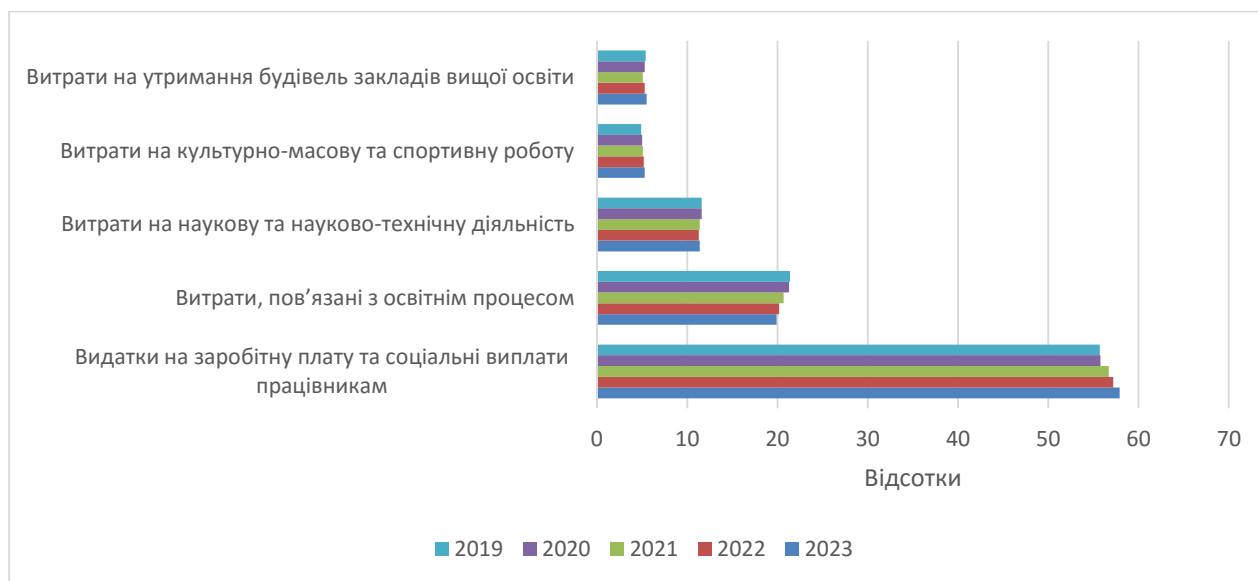

Рисунок 3.4 – Тенденції видатків з державного бюджету на вищу освіту за економічною класифікацією у 2019-2023 рр [6,10]

За результатом аналізу тенденцій на рис. 3.4 робимо висновок про те, що видатки на освітню діяльність, до яких включено закупівля обладнання та організація освітнього процесу за кодами економічної класифікації видатків і кредитування бюджету, скорочуються з 2019 року. Поряд з цим, видатки на заробітні плати та соціальні виплати працівникам вищої освіти пропорційно попередньому скороченню видатків на освітню діяльність у структурі видатків на вищу освіту з державного бюджету збільшено, що пояснюється виплатою додаткових компенсацій постраждалим та рідшою, але індексацією заробітних плат унаслідок перегляду окладів тарифної сітки працівникам бюджетних установ.

У 2024 році рівень видатків на утримання будівель закладів освіти у структурі видатків повернувся до рівня, який був до пандемії COVID-19. Тоді як видатки на наукову діяльність тимчасово зменшилися унаслідок повномасштабного вторгнення, що відобразилося на структурі видатків з бюджету на вищу освіту. Отже, у підсумку, тенденції останніх п'яти років показують найвищу захищеність видатків соціального спрямування для виконання плану та місця у структурі видатків – до цих видатків відносяться академічні стипендії та

заробітні плати працівникам вищої освіти, а також соціальні виплати у структурі закладів вищої освіти.

3.2 Узагальнення перспектив фінансового забезпечення вищої освіти України на основі зарубіжного досвіду

З ростом попиту на вищу освіту та скороченням державних видатків активно розвивається приватний сектор вищої освіти, навіть у країнах, де раніше він був малорозвинений. Характеристики приватних закладів вищої освіти, такі як їхня кількість, організаційно-правовий статус та специфіка функціонування, значно відрізняються в різних країнах світу. Наприклад, у більшості країн Західної Європи вища освіта традиційно фінансується державою, хоча деякі приватні заклади існують, переважно у сфері релігійної освіти. На відміну від цього, у країнах Східної Азії, таких як Японія, Південна Корея, Філіппіни та Тайвань, приватні заклади становлять значну частину системи вищої освіти і фінансуються в основному за рахунок плати за навчання. У США приватний сектор вищої освіти поділяється на відомі університети, які існують довгий час, та нові комерційні проекти. Хоча деякі з цих закладів отримують підтримку через державні позики для студентів, фінансування їхньої діяльності передбачається головним чином з комерційних джерел.

Щодо використання державних коштів для фінансування приватних закладів вищої освіти, варто відзначити, що в більшості розвинених країн пряме виділення державних коштів таким установам відсутнє. Виключенням є Австралія, Канада, Японія та США, де переважає державне фінансування у вигляді виділення блоків коштів. Швидка зміна ситуації відбулася у Великобританії: якщо у 2000 році державні кошти переважали у фінансуванні (67,7 %), то до 2010 року частка приватного фінансування зросла до 74,8 %, що свідчить про радикальну реформу в системі вищої освіти [33].

У США традиційно існували як державні, так і приватні вищі навчальні заклади. Державні установи мають за мету забезпечити більш широкий доступ до освіти, у той час як приватні заклади можуть мати власну успішну історію або спеціалізуватися на конкретних галузях, не надаючи повноцінної вищої освіти. Фінансування приватних закладів не здійснюється безпосередньо з боку держави, але відбувається через різноманітні заохочувальні механізми для студентів і науковців. Ці механізми включають стипендії та гранти, які не потрібно повертати, пільгові позики для студентів та підтримку у працевлаштуванні без перерви в навчанні.

У Великобританії відсутнє пряме фінансування приватних закладів вищої освіти з боку держави. Більшість приватних освітніх установ не мають права видавати свої власні дипломи. Замість цього вони співпрацюють з державними університетами за допомогою спеціальних угод, діючи як їх відділення або представництва (наприклад, десятки таких «коледжів» чи «університетів» надають різноманітні послуги, аж до проведення конференцій, на базі будівель Стенфорду. Лише кілька приватних закладів мають статус університету, що дозволяє їм видачу верифікованих державою дипломів про вищу освіту, вони отримали цей статус після 2007 року. Приватні заклади мають автономію у встановленні вартості навчання, але їх діяльність регулюється жорстким законодавством. Вони зобов'язані звітувати про отримані кошти за навчання та їх використання [25].

Головним механізмом отримання державних коштів для цих закладів у Великобританії є непряме фінансування через підтримку студентів державою у вигляді блочного (грантового) фінансування, унаслідок якого студенти отримують пільгові позики на оплату навчання та проживання. Однак доступність такого фінансування залежить від конкретної освітньої програми, а не від установи в цілому. Рішення про надання державної підтримки студентам, що навчаються на певній програмі, приймається державним секретаріатом країни. Для цього програма повинна відповідати встановленим критеріям якості, фінансової стійкості, адекватного управління та менеджменту. Крім того, для кожної освітньої програми встановлюється максимальна кількість студентів, які можуть

розраховувати на державну підтримку, що визначається якістю самої програми. Обмеження на кількість студентів, які можуть отримати державну підтримку, не поширюється на приватні ЗВО, що мають статус університету.

У Австралії малорозвинена система приватних вищих навчальних закладів. Державне фінансування вищої освіти здійснюється через чотири основні канали:

- надання прямих грантів вищим навчальним закладам, головним чином для оплати зарплати викладацького персоналу;
- надання студентських позик, які отримують самі студенти, але кошти спрямовуються безпосередньо до вищого навчального закладу від їхнього імені;
- виплати студентам як джерело їхнього додаткового доходу;
- надання прямих грантів вищим навчальним закладам на проведення досліджень.

Отримання державного фінансування залежить від юридичного статусу вищого навчального закладу. Всі заклади, які отримали статус провайдера вищої освіти, можуть отримувати державне фінансування через студентські позики, а студенти можуть претендувати на отримання допомоги. Проте інші види державного фінансування доступні тільки для вищих навчальних закладів, що включені до відповідного переліку [34].

Згідно із Законом про підтримку вищої освіти від 2003 року (із змінами, що внесені у 2018 році), всі вищі навчальні заклади поділені на три групи (А, В та С). Заклади групи А (всі державні та два приватні вищі навчальні заклади) можуть претендувати на всі форми державного фінансування. Заклади групи В (привілейовані приватні освітні установи) можуть отримувати гранти на наукові дослідження та для викладачів, якщо вони викладають у рамках освітньої програми, що є пріоритетною. ЗВО групи С можуть отримувати тільки опосередковане фінансування через студентські позики.

Отже, фінансування приватних вищих навчальних закладів стає об'єктом суперечок. Основна проблема полягає у тому, що отримання грошової підтримки від держави призводить до залежності від урядових органів, тоді як більшість

приватних навчальних закладів прагнуть до повної автономії. Як наслідок, у більшості випадків прямого державного фінансування приватних закладів вищої освіти немає. Деякі країни вважають заклади приватними лише у випадку, якщо вони не отримують фінансування від держави. Тому у більшості країн переважають непрямі способи фінансування приватних навчальних закладів, такі як фінансування в залежності від кількості студентів або механізми, що базуються на комерційних контрактах та виграних грантах.

3.3 Удосконалення бюджетного фінансування вищої освіти в Україні

Загальні видатки державного бюджету на вищу освіту склали на 2022 рік до повномасштабного вторгнення 60 млн грн, з них до 38 % припало на спеціальний фонд [25]. Джерелами утворення спеціального фонду фінансування системи освіти в Україні були: а) отримані кошти за надання додаткових освітніх послуг; б) фінансова підтримка від спонсорів; в) фінансування від благодійних фондів; г) доходи, отримані від комерційних послуг; д) оплата за навчання; е) залучені фінансові ресурси, такі як банківські та небанківські кредити, державне кредитування (у вигляді стипендій) для навчання в провідних українських та закордонних ВНЗ; є) фінансування (гранти), отримані від участі у міжнародній співпраці ВНЗ (у міжнародних проектах); ж) міжнародна допомога [21]. В Україні реалізується та заплановано ряд реформ, які приводять до інших засад фінансового забезпечення вищої освіти, ніж це було ще десять років тому, згідно із висновками за тематикою видатків на освіту з бюджету у публікаціях статей того часу.

Сучасні методи фінансування вищої освіти охоплюють як традиційні, так і нові підходи до розподілу державних коштів. До традиційних методів належить базисне фінансування, що базується на задоволенні потреб у коштах попередніх років; бюджетування за статтями витрат, коли чітко визначається спрямування коштів на різні категорії витрат; цільові гранти (блочне фінансування), які

розподіляються з урахуванням різноманітності потреб отримувачів послуг чи виконавців робіт у вищій освіті. Блочне фінансування може забезпечувати високу фінансову автономію закладів або обмежувати їхню свободу в розпорядженні коштами. у закордонних системах вищої освіти розвинутих країн університети мають значний ступінь автономії в розпоряджанні блочним фінансуванням.

Важливим аспектом оптимізації фінансування вищої освіти є забезпечення балансу між управлінням з боку держави та фінансовою самостійністю освітніх закладів. Це можливо лише за умови прозорого фінансування, яке забезпечує відповідальність за бюджетні витрати, створює рівні умови для всіх закладів і стимулює економічно обґрунтовану інституційну поведінку.

У світлі викладеного, розширення джерел фінансування освіти (залучення студентських коштів, впровадження освітнього кредитування, відкриття платних програм додаткової професійної освіти, здійснення наукових досліджень на замовлення тощо) виступає як спосіб зниження залежності вищих навчальних закладів від держави. Ця проблема набула особливого значення під час фінансово-економічної кризи, що породило загрозу для розвитку вищої освіти в Україні: з одного боку, зменшилися можливості бюджетного фінансування ВНЗ, це призвело до зниження зарплати викладацького складу, обмеження видатків на наукові дослідження, припинення бюджетного фінансування пільгових кредитів на житло для науково-педагогічного та педагогічного персоналу; з іншого боку, зросла частка у видатках на вищу освіту коштів спеціального фонду, отриманих від саме державних вищих навчальних закладів [25].

У другій половині березня 2024 року у першому читанні Верховна Рада України прийняла законопроект під номером 10399 і з назвою «Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки її здобувачам», що стосується змін у фінансуванні вищої освіти та наданні державної підтримки її студентам. Ініціатива передбачає перегляд механізму формування державного замовлення та введення державних грантів поруч із замовленням. Також передбачається зміна умов першої роботи для

випускників вищих навчальних закладів, які отримали освіту за рахунок державного або регіонального замовлення.

Нововведенням є зовсім інший порівняно із постатейним чи за запитом на напрямки видатків підхід до бюджетного фінансування вищої освіти, спрямований на врахування потреб ринку праці у плануванні та прогнозуванні. Запроваджено нову систему державного замовлення фахівців у ключових галузях, таких як медицина, освіта, військова справа, інженерія тощо, а також механізм максимального забезпечення бюджетного фінансування вищої освіти для всіх бажаючих абітурієнтів. Зважаючи на нестійку демографічну ситуацію України та через еміграцію населення від військової загрози, вбачаємо систему грантів для закладів вищої освіти справжнім викликом, який може значно погіршити їхнє фінансове становище, замість створити автономію у розпоряджання коштами за послуги освітнього ринку.

Завдяки додатковим фінансовим надходженням, заклад вищої освіти може розширювати свою діяльність, проводити навчання студентів, яке виходить за рамки державного замовлення, і привертати більше кваліфікованих викладачів для забезпечення якісного освітнього процесу. Таким чином, успішність роботи закладу вищої освіти може визначатися, серед іншого, його здатністю залучати додаткові фінансові ресурси та ефективним використанням отриманих коштів. Для закладів вищої освіти банківські депозити були єдиною можливістю вкладення вільних фінансових ресурсів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 191 «Деякі питання запровадження індикативної собівартості» було затверджено Порядок формування мінімального розміру плати за навчання для отримання вищої освіти на основі індикативної собівартості. Цей порядок застосовується до ряду спеціальностей (спеціалізацій), визначених у переліку зазначеної постанови, а також до окремих міждисциплінарних освітніх програм. Важливо відзначити, що заклади вищої освіти споживають майже всі отримані кошти протягом року на поточні витрати. Однак деякі університети знаходять ресурси для фінансування

розвиткових витрат, незважаючи на постійний дефіцит бюджетних і позабюджетних коштів.

Відповідно, розглядаємо диверсифікацію джерел фінансування освіти (залучення коштів студентів, впровадження освітнього кредитування, відкриття платних додаткових програм професійної освіти, проведення наукових досліджень на замовлення тощо) як спосіб зменшення фінансової залежності закладів вищої освіти від держави.

ВИСНОВКИ

Система вищої освіти в Україні стикається з нестачею фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення ефективної діяльності закладів вищої освіти та якісної підготовки фахівців для національної економіки. Недостатність бюджетних коштів для фінансування освітніх установ вимагає пошуку нових механізмів фінансування. Важливо підкреслити, що проблема фінансування вищої освіти є актуальною для економік усіх країн світу.

Варто звернути увагу на те, що між Україною та іншими європейськими країнами існує значна різниця не лише у розмірах фінансування вищої освіти, але й у його структурі. У багатьох розвинутих країнах базовий пакет освітніх послуг вищої освіти надається безкоштовно. Приватне фінансування, у такому разі, спрямовується на оплату додаткових послуг. Другий напрямок фінансування вищої освіти передбачає, що отримання вищої освіти в цілому є платним, але завдяки державним грантам і стипендіям для окремих здобувачів реальна вартість може значно зменшуватися порівняно з базовим рівнем. У обох випадках середні обсяги фінансування вищої освіти на одного студента складаються з відповідних обсягів публічного та приватного фінансування. Однак оцінки для України відносяться до окремих категорій студентів, які отримують вищу освіту за рахунок різних джерел фінансування. Тому середні обсяги загальних витрат на одного студента визначаються не просто сумою, а ваговим середнім відповідних показників фінансування з різних джерел, що значно менше, ніж середні обсяги фінансового забезпечення з державного бюджету. Якість вищої освіти досить сильно залежить від обсягів її фінансового забезпечення. Найбільш інформативним показником, з точки зору аналізу впливу фінансування на якість, є витрати на одного студента. Показники фінансування у відсотках від ВВП чи від загальних видатків уряду більш підходять для оцінки потенційних можливостей фінансування, а не його достатності.

Проблеми, які впливають на фінансування освітніх закладів в Україні, є результатом відсутності реформування системи протягом багатьох років. Наприклад, система закладів вищої освіти не оптимізована ні до потреб ринку праці, ні до фіскальної спроможності державного бюджету, що дозволяє представникам влади без достатньої аргументації стверджувати про надмірну кількість вищих навчальних закладів та викладачів, незважаючи на фактичну кількість здобувачів освіти відповідних рівнів. Російська агресія та окупація територій України викликали ще складніші проблеми для сфери освіти: масштабне руйнування матеріальної бази вимагатиме значних фінансових вкладень і перешкоджатиме нормальному освітньому процесу. Масова міграція студентів та науково-педагогічних працівників, включаючи міграцію за кордон, призводить до змін у плануванні діяльності ЗВО, які складно передбачити.

Очікується, що міграція буде тривати і після завершення збройного конфлікту, що може призвести до нестабільності у механізмах розподілу фінансових ресурсів на діяльність закладів вищої освіти. Крім того, неможливо передбачити, яка частина міграційних потоків буде тимчасовою, а яка стане постійною, тому довгострокові демографічні прогнози майже неможливо здійснити. У жовтні 2023 року Міністерство освіти та науки України запропонувало проєкт закону "Про внесення змін до деяких законів України щодо фінансування здобуття вищої освіти та надання державної цільової підтримки здобувачам освіти". Цей проєкт передбачав розширення фінансових можливостей для отримання вищої освіти, включаючи державне та регіональне замовлення, фінансування з різних джерел, гранти, пільгові довгострокові кредити на навчання та інші бюджетні програми. Основним принципом нової моделі фінансування вищої освіти стала індивідуалізація доступу до фінансових ресурсів для забезпечення освітнього розвитку кожної особи.

Ця ініціатива відображає зростаючий рух в напрямі реформування системи фінансування вищої освіти в Україні. Ширший доступ до фінансових ресурсів сприятиме збільшенню доступності вищої освіти для широкого кола населення та сприятиме зростанню якості освіти в країні. Персоніфікована система

фінансування дозволить кожній особі отримати необхідну підтримку для свого освітнього розвитку, що сприятиме її професійному зростанню та внесенню вагомого вкладу в розвиток національної економіки. Такі зміни можуть забезпечити більш сталий та рівномірний розвиток освітньої системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.04.2024)
2. Про освіту: Закон України. Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 02.07.2023, підстава – 3143-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.04.2024)
3. Про вищу освіту: Закон України. Документ 1556-VII, чинний, поточна редакція – Редакція від 28.05.2023, підстава – 3062-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 21.04.2024)
4. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630. Документ 630-2014-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 12.01.2023, підстава – 23-2023-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.04.2024).
5. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. Документ 286-2022-р, чинний, поточна редакція – Прийняття від 23.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.04.2024)
6. Портал «Відкритий бюджет для громадян» Open Budget URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 22.03.2024)
7. Вища та фахова передвища освіта в Україні. Держ. служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.04.2024).
8. Дорожня карта освітньої реформи (2015 – 2025). БФ «Інститут розвитку освіти». Стратегічна дорадча група при Міністерстві освіти і науки України.

URL:

[http://umo.edu.ua/images/content/biblioteka/ДОРОЖНЯ%20КАРТА%20ОСВІТНЬОЇ%20РЕФОРМИ%20\(2015%20–%202025\).pdf](http://umo.edu.ua/images/content/biblioteka/ДОРОЖНЯ%20КАРТА%20ОСВІТНЬОЇ%20РЕФОРМИ%20(2015%20–%202025).pdf) (дата звернення: 21.04.2024)

9. Звіт про громадське обговорення проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо створення передумов для модернізації мережі закладів вищої освіти)» Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/11/15/Zvit-ho-proyekt.ZU.Pro.vnes.zmin.do.deyakykh.ZU-shchodo.stvor.peredumov.dlya.modern.merezhi.ZVO-15.11.2023-1.pdf> (дата звернення: 21.04.2024).
10. Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 11.04.2024).
11. Офіційна сторінка «Профспілка працівників освіти і науки України» Розмір студентських стипендій у 2022-2023 навчальному році. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9777-rozmir-studentskykh-stypendii-u-2022-2023-navchalnomu-roci.html> (дата звернення: 11.04.2024).
12. Бороденко Т. М. Місцеві бюджети як основа фінансової бази органів місцевого самоврядування. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. № 24 (лютий, 2023). С.72-79.
13. Вітренко Ю. М. Державне фінансування закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Фінанси України*. 2019. № 10. С. 102-123.
14. Глухова, В. І. (2020). Фінансування видатків бюджету на вищу освіту в Україні. *Ефективна економіка*, 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/100.pdf (дата звернення: 22.04.2024)
15. Жибер Т. В. Бюджетна термінологія як основа організації бюджетного процесу. *Фінанси, облік і аудит* : зб. наук. пр. М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ; [відпов. ред. А. М. Мороз]. Київ : КНЕУ, 2004. Вип. 4. С. 79–85.

16. Жибер Т. В. Використання результативних показників у бюджетуванні. *Ринок цінних паперів України : наук., виробн.-практ. журн.* Київ. нац. екон. ун-т, Укр. ін-т розв. фонд. ринку ; ред. Д. Лук'яненко. Київ, 2009. № 9–10. С. 29–32.
17. Жибер Т. Середньострокове бюджетне планування під час війни в Україні. *ბიზნესი და კანონმდებლობა (Business and Law)*, 2022, 15(2), 43–50. URL: <https://ojs.b-k.ge/index.php/bk/article/view/759/726>
18. Жибер Т. В., Солопенко Т. В., Славкова А. А. Державні програми у програмно-цільовому бюджетуванні: інституційний аспект. *Вчені записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: О. Яценко (голов. ред.) та ін.]*. Київ : КНЕУ, 2021. – Вип. 24. – С. 22–29.
19. Загірняк Д.М. Методологічні засади реновації державного фінансування закладів вищої освіти. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6567> (дата звернення: 11.04.2024)
20. Єфименко Т. І., Гасанов С. С., Богдан І. В. Видатки державного бюджету на вищу освіту: структурні зміни та проблема формульного розподілу. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2018. С. 27-51. Спецвипуск URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/10114> (дата звернення: 29.03.2024)
21. Касич А. О., Циган Р. М. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2587> (дата звернення: 09.03.2024)
22. Качула С. В., Заруцька О. П. Бюджетне фінансування вищої освіти та охорони здоров'я - домінантна умова реалізації політики розвитку людського потенціалу. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9274> (дата звернення: 10.04.2024).
23. Кириленко О., Малиняк Б. Видатки Державного бюджету України на вищу освіту в світлі запровадження середньострокового планування. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 3. С.152–168.

24. Кремень В.Г., Луговий В.І., Саух П.Ю., Таланова Ж.В. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4 (1). DOI: 10.37472/v.paes.2022.4122.
25. Лондар С.Л. (ред) *Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування* : монографія; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.
26. Лютий І. О., Білявська О. Б., Поляновський Г. А. Фінансова автономія університетів: історичний огляд та міжнародний досвід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Економіка*. 2020. № 18 (46). С. 68–78.
27. Майорова Т.В., Жибер Т. В. Перспективи бюджетування видатків на вищу освіту України в контексті сталого розвитку. 2023, №5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1561> (дата звернення: 12.04.2024)
28. Стадний Є. Концептуальна модель державного фінансування ВНЗ за результатами діяльності. *Аналітичний центр CEDOS*. URL: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnohofinansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti> (дата звернення: 11.04.2024).
29. Стеценко Б.С., Буряченко А.Є., Гапонюк М.А. Проблеми працевлаштування випускників економічних закладів вищої освіти. *Освітня аналітика України* 2022, № 5, Вип. 21. С. 38-50
30. Стеценко, Б. ., Буряченко, А. ., Захожай, К. ., & Прісняк, С. . (2023). Боргова безпека України: ключові імперативи воєнного стану. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 194–199. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-27>
31. Федосов В. М., Юрій С. І. *Бюджетна система* : підручник / за наук. ред. Київ : ЦУЛ ; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871 с.
32. Buriachenko A., Zhyber T., Paientko T. Deliverology Implementation at the Local Government Level of Ukraine. *Integration, harmonization and knowledge transfer : proceedings of the 16th international conference on ICT in education, research and*

- industrial applications* (Kharkiv, Ukraine, October 06–10, 2020). URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2732/20200338.pdf>
33. *Education at a Glance 2018: OECD Indicators*. Paris : OECD Publishing, 2018. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag2018-en>.
34. Norton A., Cherastidtham I., Mackey W. *Mapping Australian higher education 2018*. Grattan Institute, 2018; Federal Register of Legislation. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2018C00312>.
35. Fedosov, V., Krysovaty, A., Oparin, V., & Yukhymenko, P. (2019). Modern Ukrainian financial science: theoretical paradigm & practical concept of public finance.
36. Zakhochai K., & Shatalov Y. (2022). Conceptual principles of formation and implementation of sustainable development of Ukraine. *The Scientific Heritage*, 91, 47–52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6695807>